

Studentenverzet tegen de Jodenster

De invoering van de Jodenster, dit jaar 75 jaar geleden, leidde tot weinig verzet in Nederland. Behalve in Deventer: op 4 mei 1942 gingen daar 23 niet-Joodse studenten met nepsterren de straat op. Ze moesten hun spontane actie met twee weken in kamp Amersfoort bekopen.

MARNIX DE BRUYNE

Over de Deense koning Christian X doet de mythe de ronde dat hij, op het moment dat de Duitsers de Joden opdroegen een gele davidster te gaan dragen, er zelf een op deed – en met hem talloze andere niet-Joodse Denen.

De Denen hebben zich onmiskenbaar ingezet om Joden te redden. Zo konden bijna alle Deense Joden aan uitroeiing ontkomen doordat de Denen hen per schip overbrachten naar het veilige Zweden vlak voor de Duitsers wilden beginnen hen te deporteren. Toch klopt de mythe over de Jodenster niet, simpelweg omdat de Duitsers de ster nooit wilden invoeren in Denemarken.

Hoe anders is dat in Nederland, waar de Joden verplicht werden de ster van hun eigen geld te kopen en op hun kleren te naaien (zie kader). In Nederland is er amper protest. Behalve op de Middelbare Koloniale Landbouwschool in Deventer, waarvan de studenten bekendstaan om hun pioniersgeest en eigenzinnigheid. Als eind april 1942 de Joden verplicht worden een Jodenster te dragen, vinden 23 leerlingen van de school dit zo verwerpelijk dat ze op 4 mei naar school komen met zelfgemaakte gele sterren, waarop ze 'Protestant' of 'R.K.' hebben geschreven. De school ligt echter naast de kazerne van de marechaussee, waar hun actie direct opvalt. Leden van de kazerne geven het door aan de politie.

De commissaris van Deventer, ook een Nederlander, roept 'onmiddellijk alle aan het Bureau aanwezige rechercheurs' bij zich om ze de straat op te sturen: alle niet-Joodse studenten met een protestster moeten worden opgepakt. Een agent arresteert acht 'landbouwers', een volgende zes. Pas dan komt de bezetter in actie: de *Sicherheits-*

dienst in Arnhem laat weten dat de jongens op het bureau moeten blijven tot zij ze zelf verhoord hebben.

Hielenklakkende spijkerlaarzen

Dat de jacht zo goed slaagt, is mede te danken aan een oud-leraar van de school. Het is jonkheer Edward Sandberg, die al voor de oorlog lid werd van de NSB en enige jaren wis- en werktuigkunde op de Landbouwschool had gegeven. In het eerste oorlogsjaar verscheen hij met het beruchte

zwarte NSB-uniform en 'hielenklakkende spijkerlaarzen' op school. Een net gedemobiliseerde collega trok daarop het uniform van Nederlandse Landmacht aan en ging met hem op de vuist. Later ging Sandberg de geschiedenis in als 'stadsterrorist' van Deventer, mede omdat hij vooraan stond bij het vernielen van het interieur van de synagoge in Deventer.

Op het moment van het studentenprotest heeft Sandberg de school echter net verlaten: zijn pro-Duitse houding is beloond met het burgemeesterschap van Kampen. Het weerhoudt hem er niet van naar Deventer te komen om naar studenten te helpen zoeken, van wie hij er mogelijk enkele nog persoonlijk kent. Met twee SS'ers gaat hij op pad en hij brengt zeker één student naar het bureau. Uiteindelijk worden er 21 gearresteerd, van wie een deel die avond per autobus naar kamp Amersfoort wordt overgebracht. Daar blijven ze twee weken gevangen zitten.

De directeur van de Landbouwschool, Dirk Jan Duijnhouwer, licht zijn meederen niet in over het incident. De Nederlandse – onderwijsinspecteur dr. D.G. Noordijk, stuurt hem twee maanden later een boze brief. Daarin verwijt hij hem dat deze 'niet gerapporteerd' heeft 'dat aan Uw school leerlingen zijn verschenen, die, hoewel geen jood zijnde, de Jodenster droegen'. Hij eist van hem 'de mededeling dat al deze leerlingen definitief van de school zijn verwijderd', en wil 'een lijst der namen' van alle betrokkenen. 'Stadsterrorist' Sandberg had zo'n lijst al naar het Gewestelijk Arbeidsbureau gestuurd, met de boodschap dat

De gevel van de (leegstaande) Middelbare Koloniale Landbouwschool in Deventer

Een ernstige raad

Ernstig en met nadruk wordt aangeraden de Jodenster niet alleen op mantel of overjas, maar ook op de japon of het colbert te bevestigen, opdat zij zichtbaar is, ook wanneer de mantel of de overjas open is.

De Voorzitters van den Joodschen Raad voor Amsterdam,

A. ASSCHER.
Prof. Dr. D. COHEN.

Advies van de Joodse Raad met betrekking tot de Jodenster

de genoemde jongens nooit meer voor een baan in Nederland in aanmerking mogen komen.

Of Duijnhouwer de brief met de namen heeft geschreven, en of de studenten inderdaad van school zijn gestuurd, is niet bekend. Dat hij er niet vrijwillig aan zou meewerken, staat wel vast: van Duijnhouwer is bekend dat hij een aantal jongens voor de *Arbeitsdienst* heeft weten te behoeden door speciale cursussen te bedenken om hen op zijn school ingeschreven te kunnen houden.

Het verschil

Waarom zo streng tegen de studenten werd opgetreden? Dat moet angst zijn "dat deze actie zou overwaaien naar andere delen van Nederland. Men wilde het heel snel de kop indrukken." Aldus psycholoog en kinderrechtenexpert Philip Veerman, die het verhaal over het studenten-verzet boven water haalde. Veerman (68), zelf van Joodse afkomst en zeventien jaar directeur van de Israëlische afdeling van Defence for Children International, werd gegrepen door de 'moed van de studenten', na erover te hebben gelezen in *Ondergang* van Jacques Presser, ver-

Studenten van de Middelbare Koloniale Landbouwschool in de jaren 50 (niet de lichter die in verzet ging).

telt hij telefonisch vanuit Den Bosch. "Wat me vooral schokte, was de rol van de Nederlandse politieagenten. In hun rapport van die dag kun je lezen hoe ze gemeentelijke aanplakborden controleerden, maar dat zij 'geen communistische of anti-Duitse pamfletten hebben aangetroffen'. Bij de arrestatie van de studenten later die dag, komt de SD er in eerste instantie helemaal niet aan te pas."

Voor zover Veerman weet, is de actie in Deventer de enige keer dat niet-Joden in Nederland met nep-Jodensterren protesteerden tegen de invoering ervan. Hij wilde meer aandacht voor het verhaal en trachtte jarenlang de gemeente Deventer te bewegen tot een eerbetoon. Uiteindelijk nam de Etty Hillesum Stichting van Deventer in

2014 het initiatief tot de anti-discriminatieprijs 'Het Verschil', ter ere van het studentenverzet, die in maart voor de derde keer is uitgereikt.

Toen Veerman met zijn onderzoek begon, dacht hij dat geen van de oud-studenten nog in leven was. Tot hij eind 2013 stuitte op de toen 82-jarige Frans Loeff, een van de twee studenten die aan arrestatie had weten te ontsnappen. Veerman zocht hem op met een journalist van de regionale krant *De Stentor*. "In eerste instantie was hij huiverig voor een interview. Hij voelde zich helemaal geen held, toen niet en nog altijd niet. Ze hadden bij hem thuis aan de keukentafel de sterren geknipt en opgespeld, waarna ze er de straat mee opgingen. Maar Loeff liep ermee rond zonder dat iemand er iets over zei." ■

Dit artikel is een bewerkt fragment uit *We moeten gaan. Nederlandse Boeren in Zimbabwe*, Marnix de Bruyne, Podium, 2016. Meer info: www.childrightsfocus.org

Zelf te betalen: 569.355 sterren

Op 29 april 1942 werden de voorzitters van de Joodse Raad ontboden bij *SS-Hauptsturmführer* Aus der Fünfen, waar ze te horen kregen dat de Jodenster verplicht werd gesteld, op straffe van een half jaar celstraf en een boete van 1000 gulden, 'voor zover niet volgens andere maatregelen een zwaardere straf is bepaald'. Abraham Asscher en David Cohen informeerden de Joodse gemeenschap per circulaire dat alle Joden vanaf zondag 3 mei 1942 de

zespuntige ster zichtbaar moesten dragen. Per persoon waren er vier sterren beschikbaar, die iedereen zelf moest betalen: 4 cent per ster én een textielpunt. Een spoedvergadering van de Raad op 30 april verliep stormachtig. De Joodse maatschappelijk werkster Gertrude van Tijn liep er boos binnen om 'uit naam van velen' protest aan te tekenen dat de Joodse Raad meewerkte aan deze maatregel, die de Duitsers 'weken en weken'

had gekost als ze het zelf hadden moeten doen, noteerde Loe de Jong. De bezetter had zorggedragen voor de productie van 569.355 sterren – niet in een concentratiekamp in Polen, zoals lang is aangenomen, maar in textielfabriek de Nijverheid in Enschede, zo bleek in 1997 uit onderzoek van het Joods Historisch Museum. Radio Oranje riep nog op tot verzet tegen 'deze hatelijke maatregel' bedoeld om 'scheidsmuren op te trekken tussen de Joodse en de andere

Nederlanders'. "Toen indertijd de bezetter in België deze zelfde maatregel heeft afgekondigd, hebben de Belgen haar beantwoord door zich allen met het genoemd teken te tooien." Dit bericht klopte echter niet: in België en Frankrijk werd de Jodenster pas in juni 1942 ingevoerd. Het is wel mogelijk dat de studenten van de Koloniale Landbouwschool het op Radio Oranje hebben gehoord en zich erdoor lieten inspireren.